

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**Використання ілюстративного матеріалу в галузі «ЯДС» в процесі
формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи**
Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-211М групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Жук Світлана Миколаївна
Керівник к.пед.н., доцентка Борисенко Н.М.
Рецензент Пуленец Тетяна Володимирівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Херсонської загальноосвітньої школи І-ІІІ
ступенів №50 ім. Романа Набегова
Херсонської міської ради

Івано-Франківськ, 2023

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні основи формування міжкультурної компетентності в дискурсах педагогічних досліджень.....	7
1.1. 1.1 Теоретичне обґрунтування міжкультурної компетентності як сталої ознаки розвитку демократичної освіти	7
1.2. Міжкультурна компетентність як інтегральна характеристика особистості.....	12
1.3. Особливості використання ілюстративного матеріалу з метою формування міжкультурної компетентності.....	18
Розділ 2 Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи	21
2.1. Особливості формування міжкультурної компетентності в освітньому просторі початкової школи.....	21
2.2. Можливості застосування ілюстративного матеріалу в освітньому процесі початкової школи з метою формування міжкультурної компетентності.....	24
2.3. Експериментальне дослідження педагогічних умов формування міжкультурної компетентності ілюстративними засобами	30
2.4. Аналіз результатів дослідження формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи.....	36
Висновки	43
Список використаних джерел	46
Додатки	51
Додаток А. Звітні матеріали з апробації дослідження.....	51
Додаток Б-1. Критеріальна рубрика для оцінки рівня мотивації.....	52
Додаток Б-2. Рефлексивна робота з самооцінки власних досягнень.....	53
Додаток Б-3. Оцінка вміння працювати з даними	54
Додаток В. Конспект уроку «Європейці різні та рівноправні».....	55
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності.....	61

ВСТУП

В умовах війни на території України відбувається активна консолідація людей як спільноти, що орієнтується на абсолютні людські цінності. Велика кількість людей стали біженцями і знайшли захист у різних країнах світу. Сьогодні діти початкової школи вже мають великий досвід міжнародного та європейських вимірів, як частини звичайного повсякденного життя. Інтернаціональні відносини, мультикультурність діти засвоюють через засоби ЗМІ, співжиття в європейських громадах, взаємодію в інтегральних класах, подорожі, та на жаль, міграцію. Все це впливає на відродження й формування міжкультурної взаємодії, яка виражається в усвідомленні людиною найвищих моральних цінностей різних народів. Така взаємодія можлива, якщо використовувати досвід, що спирається на духовні традиції позитивної міжкультурної взаємодії попередніх поколінь.

Практика свідчить, що багато наших співгромадян спроміглися вдало вписатися в економічний та культурний ландшафт різних країн: опановують мову, знаходять роботу. Здатність освічених українців швидко адаптуватися в новий простір, за словами ректора ХДУ О. Співаковського, є заслугою української освіти, тому що українська ментальність базується на повазі до іншої культури та мови.

Майбутні громадяни мають усвідомити важкий досвід війни та бути зорієнтованими на відбудову державності в Україні, лояльний вхід в європейського простору. Постає питання: яким чином зміст сучасної освіти враховує досвід інших освітніх систем, використовує різноманітні інструменти взаємодії для формування такої компетентності у здобувачів освіти, починаючи з початкової школи. Все це вимагає комплексного аналізу програм початкової школи з метою з'ясування, яким чином використати існуючий зміст та дидактичні матеріали в процесі формування міжкультурної компетентності засобами ілюстративного матеріалу.

Також ми переконані, що міжкультурна компетентність не може бути сформована тільки шляхом реалізації освітніх програм і потребує комплексного підходу на всіх рівнях освітнього процесу. Сфера освіти є важливою та основоположною складовою на шляху до реалізації цивілізаційного вибору нашої держави. Майбутні громадяни мають усвідомити важкий досвід війни та бути зорієнтованими на відбудову державності в Україні та її лояльний вхід у європейський простір. Також впевнено переконані, що міжкультурна компетентність не може бути сформована тільки шляхом реалізації освітніх програм і потребує комплексного підходу на всіх рівнях педагогічного процесу.

І хоча сутність та наповнення поняття «міжкультурна компетентність» були досліджені та визначені багатьма закордонними (Lily A. Arasaratnam (2005), Lustig, M. W., & Koester, J. (2012), Deardorff, D. K. (2009)) та вітчизняними вченими (Н.Борисенко, Ю.Юріною, Н.Сидоренко (2022), А.Кожевнікова, Я. Дудко, Н.Голубенко(2016) та ін.), організаціями (ООН, ОЄРС, ЄС) та урядами різних країн, проте, залишається нез'ясованим багато питань, які постали у зв'язку з трагічними подіями в Україні, Ізраїлі та країнах де постійно мають місце етнічні конфлікти.

Названі причини вплинули на вибір теми магістерського дослідження **«Використання ілюстративного матеріалу в галузі «ЯДС» в процесі формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи»**, окреслили мету та гіпотезу дослідження, виокремили ряд завдань дослідження.

Вважаємо, що саме міжкультурна взаємодія на основі засвоєння основних культурних цінностей та спільного досвіду і має бути одним з інтегруючих елементів змісту освітніх програм початкової школи.

Гіпотеза дослідження: вважаємо, що оптимальне використання ілюстративного матеріалу галузі «ЯДС», застосування виділених нами педагогічних умов, а саме: використання інтегрованих зав'язків під час викладання певних тем курсу під час роботи з ілюстрованим матеріалом;

залучення до освітнього процесу досвіду власної учнівської взаємодії у галузі партнерства; створення освітнього середовища, де використовуються різноманітні засоби підтримки міжкультурної компетентності учнів, наразі і ілюстративний матеріал, дозволить формувати у учнів початкової школи повагу до національної різноманітності та навички міжкультурної компетентності, які вони можуть застосовувати у дорослому житті.

Мета дослідження — дослідити педагогічні умови формування міжкультурної компетентності в учнів початкової школи в освітньої галузі «ЯДС» засобами ілюстративного матеріалу.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати сутність та наукове тлумачення понять «міжкультурна компетентність» та «ілюстративний матеріал» в розрізі наукових дискурсів;

2) проаналізувати потенційні можливості сучасних програм та підручників початкової школи (галузь «ЯДС») та визначити змістові теми, сприятливі для формування міжкультурної компетентності;

3) з'ясувати можливості та особливості впровадження ілюстративного матеріалу (різноманітних засобів та цифрових застосунків) як інструменту формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи;

4) дослідити педагогічні умови формування міжкультурної компетентності на основі змісту уроків «Я досліджую світ»;

5) провести експериментальну роботу з теми дослідження з метою підтвердження або спростування гіпотези.

Об'єкт дослідження – освітній процес сучасної початкової школи.

Предмет дослідження – умови формування міжкультурної компетентності в учнів початкової школи засобами ілюстративного матеріалу у межах освітньої галузі «ЯДС».

Методи дослідження:

У процесі роботи над дослідженням нами активно були використані стандартизовані та загально прийняті у науці методи дослідження, а саме:

системний аналіз науково-педагогічних досліджень, пов'язаних з визначенням явища у різних галузях, синтез знайдених ідей, педагогічне спостереження, опитування, анкетування, порівняння, розробка та впровадження елементів змісту, що формують міжкультурну компетентність, узагальнення та безпосередня участь у дистанційному освітньому процесі.

Наукова новизна та практична значущість: вважаємо що пошукова розвідка з теорії, практичні рекомендації із застосування педагогічних умов формування міжкультурної компетентності дозволять вчителям використовувати їх в освітньому процесі початкової школи. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання методів і засобів розвитку міжкультурної компетентності учнями, вчителями та закладами освіти.

Апробація та оприлюднення результатів з теми дослідження:

Нами, відповідно до теми наукового дослідження була зроблена така робота: опублікована стаття у збірнику наукових праць «The IV International Scientific and Practical Conference "Science, people and the latest technologies", October 09-11, 2023, Sofia, Bulgaria. 218 p.» – Використання ілюстративного матеріалу в процесі формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи. Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Sofia, Bulgaria. Pp. 141-146.,(Додаток А-1.) стаття у збірнику студентських робіт «Використання ілюстративного матеріалу під час ознайомлення дошкільників з природою/ Vykorystannya ilyustratyvnoho material pid chas oznayomlennya doshkil'nykiv z pryrodoyu», отримано сертифікат, та пройдено сертифіковану програму, онлайн-курс: «Ключові уміння 21-го століття» (Додаток А.)

Структура роботи: повний обсяг роботи складається з 62 сторінки, що містять вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатків, що містять з анкети, методики тестування та визначення рівня сформованості критеріїв міжкультурної компетентності, таблиці та рисунки, а також конспектів уроків.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні основи формування міжкультурної компетентності в дискурсах педагогічних досліджень

1.1 Теоретичне обґрунтування міжкультурної компетентності як сталої ознаки розвитку демократичної освіти

В сучасному світі головною парадигмою стає невизначеність, тому важливо, щоби майбутні громадяни засвоювали найвищі моральних цінностей різних народів та спільнот, ще у початковій школі. Досвід війни в Україні довів, що в освітньому середовищі має формуватися такий тип особистості, який важливою складовою свого світогляду, має толерантне ставлення до етнічних особливостей різних національностей, та цінує національну різноманітність власну та демократичні цінності.

Особливо важливо це, на півдні України, який населений представниками різних народів та довго знаходився під колоніальним впливом держави-агресора. Війну в Україні називають війною за демократичні цінності суспільства. Цей наратив є типовим не тільки для України, але й для всіх європейських народів, що пережили на своїх територіях воєнні конфлікти.

Сьогодні світ стурбований військовим протистоянням між Росією та Україною. Зокрема, демократичне суспільство стає на бік України, чинить тиск на російську владу та застосовує дискримінаційні заходи щодо країни терориста у відповідь на військову агресію проти українського народу (Ray, 2022; Lika, 2022). За таких умов загострюється проблема побудови комунікації на міжнародному рівні (Lika, 2022).

Нашим завданням було обґрунтування таких важливих для нашого дослідження понять, як «міжкультурна компетентність», «культурна

ідентичність», «культурна компетентність» та їх впливу на формування демократичних цінностей, що формуються в освітньому процесі.

Наукові пошуки щодо тлумачення міжкультурної (кросскультурної) компетентності, найбільш відповідними, та прийнятним на нашу думку, є визначення, що надані у інформативних джерелах та статтях науковців.

Так, за визначенням Lily A. Arasaratnam (Director of Research, Alphacrucis College, Sydney, Australia) «..міжкультурна компетентність стосується ефективною і відповідальною поведінки у взаємовідносинах представників різних культур»[20, 31, 37].

Міжкультурна компетентність ототожнюється деякими вченими з комунікативною компетентністю, що стосується особистих якостей тієї чи іншої особи, що опановує іноземну мову, або здобувача освіти. Зокрема, вміння співпереживати і уважно слухати, позитивно сприймати і виявляти бажання комунікації з представниками інших культур, бути поступливим у взаєминах, відчувати бажання до пізнання нового досвіду, здобутків іншої культури (International Journal of Intercultural Relations, 13(3), 1989).

Науковці, які досліджують міжкультурну компетенцію, зосереджуються на різних аспектах цього поняття і використовують як якісні, так і кількісні методи дослідження [37].

Однак, процеси, що сприяють глобалізації, намагання спільнот зберегти різноманітність культур у сучасному суспільстві, спонукає до зміни розуміння концептуальності міжкультурної компетентності та культурної ідентичності. Тому ми обрали основні аспекти, що відображають особливості, до яких вчитель має формувати повагу та зацікавленість, а саме: мова, що відображає культуру народу, культура, історія та національні культурні досягнення, які ідентифікують суспільно-історичні характеристики різних націй та народів, та є найбільш значущими та важливими для уособлення певного народу або нації [25].

У Типовій освітній програмі початкової школи акцентується «що ідея міжкультурної взаємодії та засвоєння культурних цінностей різних народів

має бути в основі інтеграції різних освітніх галузей початкової школи» [26, 27]. Саме у дитинстві формуються ті цінності, що зможуть створити державотворчу спільноту, яка і буде відбудовувати Україну. Переконані, що ці ідеї можуть бути засвоєні у процесі реалізації освітніх програм та застосуванні комплексного підходу на всіх етапах педагогічного процесу.

«Міжкультурна взаємодія притаманна усім народам. І відбуватися вона має на високому етичному рівні. Такий рівень взаємодіє може реалізувати особистість що має сформовану міжкультурну компетентність» [15], вважаємо це важливим аргументом на користь проєвропейського руху України.

На сьогодні немає, і не може бути іншої альтернативи збереження ідентичності, як продовжувати рухатися в цивілізований світ, співпрацювати з європейськими країнами та інтегруватися у європейську спільноту.

Зміни в тенденціях освіти початку XXI століття визначаються у важливих нормативних документах та спрямовані на реалізацію потреб кожної цивілізованої країни в освіченості своїх громадян. Але дуже часто, мета національного та міжнародного рівня щодо формування компетентностей, бувають не завжди сумісні.

Для України, і особливо, у період чергового становлення держави, як суб'єкта незалежної демократичної спільноти, важливим є визначення та розуміння таких речей, що мають знаходитися в балансі: це національне та міжкультурне у світогляді майбутніх громадян.

Якщо говорити про національну ідентифікацію та визначення особистості себе, як представника певної нації, то говорити треба перш, за все про рівень такого визначення, а саме про «культурну ідентичність». У науковій літературі це поняття може тлумачитися як сприйняття людиною тих загальноприйнятих норм поведінки, культурних цінностей, як матеріальних так і духовних, що притаманні його рідній культурі. Прийняття людиною маркерів, що властиві певній суспільній спільноті надає їй можливість бути самоцінною та знайти певний спосіб самовираження.

Аналітичний огляд останніх розробок у галузі крос-культурної або міжкультурної компетентності довів, що інтерес наукового світу до проблеми, це є спричиненням достатньої кількості закордонних і вітчизняних досліджень. Питанням формування національної свідомості, культурної ідентифікації, присвячено багато наукових пошуків (А. Богачов, І. Бех, К. Журба, М. Шумка, Т. Гончарук). Серед наукового доробку останнього часу слід визначити роботи Н. Дудник, Н. Борисенко, Н. Сидоренко, що висвітлюють значення національної ідентичності в контексті російсько-української війни [5, 12].

Науковці В. Денисенко, Н. Сидоренко, І. Гриценко та інші, наголошують, що «сучасність характеризується вимогою відродження й формування (адаптації) національної свідомості, яка виражається в усвідомленні особистістю найвищих цінностей власного народу» [5].

Вчений Д. Шевчук у своїх роботах, висвітлює особливості становлення культурної ідентичності в епоху глобалізації та збереження культурної пам'яті. Вчений наголошує на існуванні різних тлумачень цього поняття та виділяє зовнішній та внутрішній його виміри. Зовнішній, допомагає людині орієнтуватися у світі, внутрішній – створює орієнтири, ціннісні мітки, на які спирається людина, вибудовуючи свої відношення зі світом[32].

В той самий час існує і практика вибудовувати власну ідентифікацію, орієнтуючись на гомогенізований, однорідний зовнішній світ, що орієнтується на однакову популярну музику, серіали, продукти медіа, їжу, глобальні супермаркети, продажу уніфікованого одягу, застосунків, предметів побуту (G.Mathews). Така мультिवимірність світу часто дезорієнтує особистість, подовжує її пошук власних культурних цінностей та ідеалів[46].

На думку американської експертки з цього питання (Y. Kim), міжкультурна комунікація і крос-культурна адаптація мають на меті спілкування, соціальну комунікацію та етнічну соціальну взаємодію (Kim, 2005). Така взаємодія – «передбачає спроби знайти спільну мову, довести

партнеру свою думку, позицію з того чи іншого питання», наголошують В. Lucas, E. Spencer [44].

З цією думкою збігається і погляд авторитетної української дослідниці Л. Гончаренко, який у процесі глобалізації вбачає «...шляхи подолання відмінностей світу, та у той самий час, можливості не втратити унікальність кожної культури»(Л.Гончаренко, 2005, с.201) [9].

Вчена М. Галицька вважає, що «питання діалогу культур, має таку особистість: представники різних етнокультурних груп керуються своїми культурними стереотипами, розглядаючи їх як єдино правильні» [7], і на її думку єдиний шлях – це пошук компромісів (Галицька, 2007).

Ось чому міжкультурна компетентність є, на думку вчених, важливим елементом особистості, що дає можливість інтегруватися у світовий простір, легко взаємодіяти, не втрачаючи цінностей та орієнтирів, сформованих у дитинстві. Саме міжкультурна компетентність є базою для формування міжкультурних відносин та створення нової важливої якості особистості –, здатності не тільки визнавати відмінності між представниками культур, а й Як вважають Л. Кірсанова, О. Дем'яненко, «поважати відмінності в системі цінностей, позитивно ставитися до них»[19].

Ми спробували узагальнити пошуки вчених щодо значення та змісту міжкультурної компетентності у інтегрованій структурі, визначивши, перш за все, ті характеристики, що впливають на формування особистості готової до сприйняття демократичних цінностей ХХІ століття. З урахуванням вищезазначеного, спробуємо представити взаємообумовленість компонентів, що впливають на формування особистості та становлення її світоглядного ядра у процесі її освітнього становлення (Рис.1.1.):

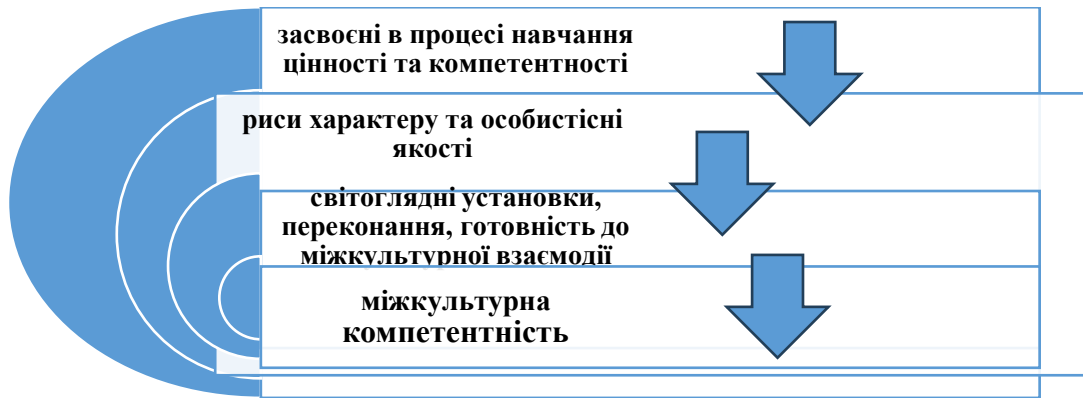

Рис.1.1.Формування міжкультурної компетентності в процесі освітнього становлення.

До чинників, що на думку вчених, впливають на формування міжкультурної компетентності (Л.Лебедева, А.Міщенко, О.Пришляк), є адекватне сприйняття процесів, що відбуваються зараз та вірогідних сценаріїв майбутнього, сприйняття різноманітності етнічної, культурної, соціальної сучасного суспільства та адекватне ставлення до цього [28].

Погоджуючись з думкою сучасних педагогів та імплементуючи власний досвід міграції від війни в іншу країну, можемо стверджувати: ефективним способом розвитку міжкультурної компетентності є живе спілкування між представниками різних націй.

Загалом, з розглянутої літератури ми можемо зробити висновок, що міжкультурна компетентність – це «..процес входження людини в іншу культуру через вивчення її особливостей і розвиток власної культури» [39]. Вона може формуватися за умов, коли держава обирає шлях розвитку демократичних цінностей, відмовляється від сталих стереотипів імперського та тоталітарного устоїв.

1.2. Міжкультурна компетентність як інтегральна характеристика особистості

Нашим завданням було обґрунтування таких важливих для нашого дослідження понять, як «міжкультурна компетентність», «культурна ідентичність» та особливостей їх формування як складових особистості учнів початкової школи.

Міжкультурна компетентність є інтегральною за своїм змістом та наповненістю і ми спробуємо визначити її зв'язки та відношення з іншими якостями особистості, ієрархію та зміст починаючи з етимології слова. Латиною цей термін «*competens*» означає відповідний, підходящий, здатний, придатний.

Редактори Великого тлумачного словника прописують цей термін як добру обізнаність у чомусь, або коло повноважень особи. [6].

Звертаючись за визначеннями до нормативних документів, що визначають основні парадигми в освіті (проект Тюнінг Європейської комісії) знаходимо визначення поняття як «динамічної комбінації знань, розуміння, умінь цінностей, інший особистісних якостей, що закладені як результати навчання у навчальні програми» [24, 47,20].

За логікою, розпочнемо з аналізу рамкових документів, та документів, що унормовують регламент роботи початкової школи. У нормативних документах (Державний стандарт загальної освіти, Типові навчальні програми) головною парадигмою освіти в Україні визнано компетентнісний підхід та визначено ключові компетентності, їх зміст. До визначення компетентностей залучено світовий досвід, де дається таке трактування: «...розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти присвоєного особистістю» [37]

«Робота, життя та навчання у ХХІ столітті потребують значно розширеного набору навичок, компетенцій та гнучкості. Ми повинні бути готові до тривалого навчання та здобуття нових навичок протягом усього життя та кар'єри» [20]. Дослідник компетентнісного підходу Дж. Равен окрім певних характеристик, задекларованих іншими, наголошує на значенні такої особливості цього явища як розуміння відповідальності за свої дії [50].

Серед ознак ключових компетентностей у нормативних документах виділяються та авторських визначеннях (Н.Бібік, Г.Селевко,) такі як поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокомпонентність. Виокремлення цих ознак дозволить нам з критичних

позицій характеризувати значення такої компетентності як міжкультурна [4, 26, 29, 31,49]. Абсолютно слушною є думка про те, що виявляються ознаки не за процедурою вимірювання, а в певних ситуаціях, та впливають на подальший шлях особистості та її успіх у житті. Важливого значення у становленні цієї характеристики набуває формування загальнолюдських цінностей (свобода, демократія, повага до різноманітності, та відповідальність). Опосередковано усі ці пріоритети мають відношення до міжкультурної компетентності. Важливим для нас було визначити як ідентифікують це поняття різні групи науковців та нормативні документи. Тлумачення поняття дефініції «компетентність» та «міжкультурна компетентність» різними ученими та організаціями наведено у Таблиці 1:

**Тлумачення категорій компетентність як визначної ознаки
представника демократичного суспільства**

Тлумачення категорії		
№	Компетентність	Дослідник, джерело
1	Компетентність у навчанні (лат. « <u>competentia</u> » – коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо.	В. Кремінь
2/	Компетентність – оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, який володіє здатністю успішно виконувати свої повноваження.	Н. Бібік
	Компетентність – це сукупність особистісних якостей учня (<u>ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей</u>), зумовлених досвідом його діяльності у певній соціально і особистісно значущій сфері.	А. Хуторський []
	Компетентності - якості, придбані через проживання ситуацій, рефлексію досвіду.	Г. Селевко
	Компетентність - здатність мобілізувати і використовувати внутрішні ресурси, такі як знання, навички і погляди, а також зовнішні ресурси, такі як бази даних, бібліотеки, інструменти і т.д., для ефективного вирішення конкретних проблем в реальних життєвих ситуаціях.	ЮНЕСКО Quality education and competencies for life / Workshop 3/ Background Paper, 2004. — p. 6.
	Компетентності являють собою динамічне поєднання когнітивних та <u>метакогнітивних</u> навичок, демонстрацію знань і розуміння, міжособистісних, інтелектуальних та практичних навичок, етичних цінностей.	Проект <u>Тюнінг</u> Європейської комісії

Також, аналіз визначень, що подані у таблиці 1.1., дозволив виділити групу дослідників освітнього процесу, які у формулюванні терміну

«компетентність» виділяють досі три складники, такі як, знання, уміння й навички, які можна набути через освіту. Але «компетентність» містить в собі елемент мотивації та готовності до вирішення проблем будь якого рівня, через сформовані у процесі навчання якості людини.

Тому, звертаючись до визначення інтегральної компетентності особистості, хочемо зазначити, що група вчених (В. Шипілов, Н.Янкіна, К. Юр'єва, О. Тіщенко) відносять міжкультурну компетентність до ключових, тобто інтегральних що мають бути притаманні кожній освіченій людині, та містити не тільки когнитивну, операційну, етичну, соціальну та поведінкову складові.

Усі вони у комплексі мають бути направлені на формування громадянських якостей особистості, здатної до державотворення і вміти користуватися моделями та зразками найуспішніших країн (Даніщенко) [50].

Нові пріоритетні цілі загальної освіти головний акцент роблять, за прикладом європейських країн: на формування та розвиток особистісних якостей учнів як громадян. Тому результатом їх утворення є набір ключових якостей, які дозволяють з легкістю пристосовуватися, адаптуватися до постійно плинної соціальної сфери середовища. Майбутній громадянин повинен уміти бачити та відповідно застосовувати той освітній ресурс, не тільки на уроках, а перш за все у життєвих ситуаціях. Саме це на нашу думку дасть можливість учню початкових класів розбиратися, орієнтуватися у тих галузях самостійної діяльності, які визначає Державний стандарт: пізнавальній, правовій, соціальній, економічній, культурній.

Аналізуючи погляд європейських вчених на ключові (інтегральні, метакомпетентності), маємо відзначити, що пріоритети спрямовані на культурний розвиток, формування здатності реагувати на виклики світу та адаптуватися до плинних умов сучасності. В основі ключових європейських компетентностей є те що має спонукати розвиток цінностей, загальної культури, бажання пізнавати світ і займатися самоосвітою, здатності вибудовувати комунікацію з урахуванням моральних та соціальних норм. У

Державному стандарті освіти під ключовим компетентностями розуміють найуніверсальніші, що хоча і формуються у межах визначених предметів, але по своїй суті є надпредметними.

Якщо визначатися з компетентностями, що мають безпосереднє відношення до теми нашого дослідження? то вважаємо? що дотичними до інтегральної міжкультурної компетентності є загальнокультурна компетентність, соціальна та громадянська, компетентність у природничих науках і технологіях. Все вони інтегруються у змісті такої дисципліни початкової школи як «Я досліджую світ».

Деякі зарубіжні дослідники, переважно психологи, визначають такі якості особистості, які уможливають успішну міжкультурну взаємодію, а отже і міжкультурну компетентність: комунікабельність, здатність вступати в психологічну взаємодію, відкритість [5; 7; 8,38].

Крім предметних умінь сучасне освітнє середовище в умовах воєнного стану та інноваційної і проектної діяльності пропонує рамку для умінь, в якій виділяються ««інноваційні вміння» — критичне мислення та вирішення проблем, креативність та інновація, здатність до комунікації та роботи з людьми» [49].

З переліку компетенцій нашу увагу привертає така група навичок, як здатність до комунікації, робота у колективі, так як вони забезпечують функціонування саме міжкультурної компетентності. Тому пропонуємо детально визначити основні складові цієї важливої навички XXI століття.

Ефективна комунікація залежить від здатності людини легко та чітко аргументувати свою думку, передавати зміст фактів, своїх почуттів у вербальній або письмовій формі, вміння активно слухати, вдумливо та усвідомлено читати, задавати питання та давати на них відповіді, не боятися аналізувати свої помилки і мати впевненість у собі. Структуру такої навички як комунікація, яка послуговує основою для формування міжкультурної компетентності спробуємо представити таким чином (рис 1.2.):

Готовність до комунікації	Сприйняття (адаптація) до мети і контексту комунікації	Переконлива комунікація
Комунікативна компетенція		
Міжкультурна компетентність		

Рис.1.2. Структура комунікативної компетенції, як складової міжкультурної компетентності.

Готовність до комунікації означає відсутність страху, зацікавленість, ініціювання запитань, адаптація передбачає застосування різноманітних вербальних та невербальних способів взаємодії, вміння реагувати на емоційний стан партнера. Переконлива комунікація означає високий ступень володіння змістом та контекстами розмови, налаштованістю сприймати іншу думку, готовність до емпатії та взаємодопомоги, щирість та відвертість.

В подальшому саме навичка переконливої комунікації стане критерієм оцінки здатності учні до міжкультурної взаємодії та основою міжкультурної компетентності.

Ці навички маємо сформувати в учнів, аби імплементація міжкультурної компетентності могла бути інтегрована в освітній процес, залучена до змістової частини будь якої галузі, у тому числі і «ЯДС» та послугоувала учням у майбутньому.

Важливими елементами дослідження вважаємо і визначення оцінних рамок формування цих вмінь, так як оцінювання, не в застарілій обмеженій формі, а у формі мотивації до отримання нових знань та вмінь є дуже актуальною для сучасної дитини, тому що змінює увесь освітній процес в школі.

1.3. Особливості використання ілюстративного матеріалу з метою формування міжкультурної компетентності

Ілюстративність відноситься до найбільш дієвих та традиційних принципів класичної дидактики і втілює у собі сучасне тлумачення дидактичного принципу наочності, поняття інфографіки та кліпового мислення. Все, візуальне, що здатне реалізувати навчальні цілі створюючи сильні емоційні та чуттєві образи, оперативно та продуктивно формує у свідомості дитини уявлення про факти і явища навколишнього світу та може бути використано з метою формування міжкультурної компетентності. Давно відомо що візуальний контент не тільки збільшує продуктивність навчання, а й мотивацію до нього. Учні легко і швидко пригадують ілюстрації- образи і краще запам'ятовують зміст, що пов'язаний з образом. Графічні образи переносяться у довгострокову пам'ять, точніше передають ідею та відтворюються. Ілюстрація є для учнів початкової школи є важливим джерелом знань, а доречний та відповідний до змісту малюнок, інколи створює набагато глибше розуміння ніж позатекстовий матеріал.

Дистанційне навчання в період COVID-19 та воєнної агресії спонукало навчальні заклади майже повністю перейти на електронні підручники. Діти прифронтових регіонів, ті що навчаються за межами України мають послуговуватися в цілому, тільки електронними засобами наочності, вчителі також використовують, в основному електронний ілюстративний матеріал, який міститься в методичних посібниках та підручниках. Окрім карт, діаграм, таблиць, графіків, рисунків та схем, діти активно використовують медіа-ресурси, знаходячи їх за покликаннями в Інтернеті. Виникає нагальне питання, а чи завжди правильно та коректно учень буде тлумачити ілюстративну інформацію, зможе пояснити її без допомоги вчителя або дорослого?

Учень початкової школи інколи витрачає більше часу на емоційне та естетичне осмислення ілюстративного матеріалу, але паралелі та висновки які він отримує завжди більш наповнені, відповідні до тексту та усвідомлені.

У Великому тлумачному словнику сучасної мови термін «ілюстративний», рідше, «ілюстраційний», вживається у значенні який є ілюстрацією, призначений для ілюстрування: ілюстративний матеріал, ілюстративна графіка» [6].

«Термін «ілюстрований» є дієприкметником, і вживається до будь чого (книжка, видання, журнал, казка), що має ілюстрації, малюнки, фотографії, схеми»[16].

Український тлумачний словник сучасної мови дає таке визначення дефініції дослідження: «Ілюстрація— зображення, що супроводжує текст літературного твору, газетної статті тощо з метою полегшення для читача візуалізації змісту» [6]. До «окремих типів ілюстрації відносять і технічні малюнки, діаграми, схеми, графіки» [16]. У своїх роботах та статтях ми послуговувалися такими визначеннями: «ілюстрацією заняття з ознайомлення з природою можуть слугувати і інтерактивні книги, доповненні 3D- моделями, аудіо-, відеозаписом та анімацією. Такий формат існує в Україні вже давно, і зараз набирає все більшої популярності серед вихователів та вчителів»[16].

Майже усі підручники «ЯДС» мають покликання на відео у вигляді QR-кодів, методичні посібники для вчителя мають цифрову підтримку, яку за визначенням ми теж вважаємо ілюстрацією. У нашому випадку будемо послуговуватися визначенням щодо ілюстрації «зображення (малюнок, предметний малюнок, схема, слайд презентації, динамічне зображення, графіка, інфографіка, ментальна карта, географічна мапа, фото, елементи мультимедіа), що є спорідненим із засобами унаочнення, зображенням та дає чуттєву інформацію про об'єкт або явище природи та використовується з метою формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи»[15]. Враховуючи реалії сучасності до ілюстративного матеріалу будемо відносити і цифрові засоби підтримки позатекстового матеріалу, що

служать освітнім цілям.

«В освітньому процесі початкової школи, коли формуються основні навички суспільної та міжкультурної комунікації, уявлення про культурні здобутки інших народів, доречним, на нашу думку, є застосування найпростішого для сприйняття паралельного ілюстрування історичних процесів та здобутків різних народів. Застосування таких технологічних прийомів як «часова шкала»(стрічка часу), дає можливість вчителю інтегрувати та реалізувати мета-зв'язки між окремими темами програми «ЯДС», добирати додатковий матеріал, що реалізує змістові теми «Людина у світі», «Всі ми рівні, всі ми різні» [15]. На уроках освітньої галузі «ЯДС» «вчитель початкової школи може продемонструвати єдність культур під час розповіді про архітектурні пам'ятки Києва (Софія Київська), а саме про українське коріння королеви Франції Анни, королеву Великобританії Агату», яка теж мала українське походження»[15]. В Софії Київській знаходяться унікальні фрески, данину яким віддав і британський перший міністр Б. Джонсон, що приїздив у Київ на початку війни, аби підтримати український народ. Він відвідав Храм Софії Київської щоби побачити зображення на якому чотири славетних королеви: Анна - королева Франції, Анастасія – королева Угорщини, Норвегії та Данії - королева Єлизавета, Англії – Агата, усі вони дочки Ярослава Мудрого. І саме ця унікальна фреска врятувала Софію Київську від руйнування більшовиками, бо за неї заступився французький уряд. «Таких прикладів достатньо, щоби не порушуючи логіку програми, на цікавих прикладах, формувати у дітей розуміння єдності цивілізованого світу. Формуванню міжкультурної компетентності сприяє і інтеграція процесу навчання що дозволяє поглибити розуміння різних контекстів, краще усвідомити, через які предмети, навички, ідеї та різні точки зору людина пов'язана з реальним світом»[15]. Ми наголошуємо, «...під час використання такої паралельної інтеграції об'єкти дослідження однакові або досить близькі (тоді ми досліджуємо об'єкт із різних сторін, використовуючи навчальний матеріал різних дисциплін). Це

може бути тема застосування паперу, папірусів та пергаменту у різних народів для передачі найбільш значущих фактів історій та опису технологій»[15].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Особливості формування міжкультурної компетентності в освітньому просторі початкової школи

З'ясовуючи особливості формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи ми спробували визначити такі педагогічні умови, або чинники, що створюють оптимальне середовище для перетікання цього процесу.

Основна відповідальність за набуття компетентності лежить на особистості, яка повинна самотійно прагнути до саморозвитку та пізнання світу. Основними завданнями вчителя при формуванні компетентності учнів є організація навчання та створення середовища для розвитку компетентності. Основним завданням освітнього закладу є технічне та організаційне забезпечення можливості практичного формування міжкультурної компетентності в учнів. Нарешті, держава має забезпечити гнучкість освітнього процесу та достатню фінансову підтримку, щоб освітні заклади в рамках своїх програм могли відповідати цілям формування міжкультурної компетентності.

Перебуваючи у комфортному освітньому середовищі учень вчиться взаємодіяти з навколишнім світом, накопичує досвід та знання, що допомагають не тільки будувати власні кроки у житті, але й бути основою для доброзичливого спілкування з представниками інших культур та етносів.

Учень вчиться співставляти та знаходити компроміси між власними культурними цінностями та цінностями, що притаманні іншій культурі, тобто бути толерантним. Дослідження наукової літератури дозволило адаптувати розроблену науковцями модель формування міжкультурної компетентності,

що складається з індивідуальної, освітньої, інституційної та нормативної компонент (рис.2.1.):

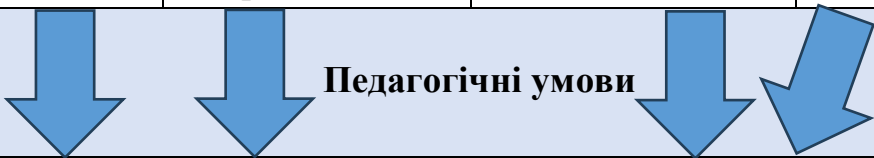
Складові компоненти міжкультурної компетентності			
Індивідуальна компонента (ресурси особистості)	Освітня компонента (ресурси вчителя)	Інституційна Компонента (ресурси закладу освіти)	Нормативна компонента (ресурси держави)
Індивідуальний досвід міжкультурного спілкування, досвід туристичних поїздок, міграція, сімейні традиції, подорожі, соціальні мережі, медійна інформація	Зміст освітніх компонент, застосування вчителем різноманітних методів та форм навчання, у тому числі і використання ілюстративного матеріалу, робота з формування комунікації та співробітництва	Створення та підтримка освітнього середовища, що сприяє міжкультурній компетентності, розвиток програм обміну та співпраці з освітніми закладами інших країн.	Визначення пріоритетів освіти на рівні держави, підтримка гнучкості освітнього процесу, міжнародне співробітництво та фінансова підтримка
 <p>Педагогічні умови</p>			
досвід власної учнівської взаємодії у галузі партнерства	використання інтегрованих зав'язків під час роботи з ілюстрованим матеріалом	створення освітнього середовища, де використовуються різноманітні засоби підтримки міжкультурної компетентності учнів	

Рис.2.1. Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

На думку науковців, основна відповідальність за набуття міжкультурної компетентності лежить на особистості, яка повинна самостійно прагнути до саморозвитку та пізнання світу. [25,].

Основними завданнями вчителя початкових класів є організація освітнього процесу та створення оптимального середовища, із залученням різноманітних засобів, форм навчання. На заклад освіти припадає важлива роль технічного та організаційного забезпечення. Нарешті, держава (нормативна та регулююча компонента), як основний замовник має забезпечити гнучкість освітнього процесу та достатню фінансову підтримку, щоб навчальні заклади в рамках своїх програм могли здійснювати завдання з формування цієї важливої якості особистості. Нормативна компонента прописана в нормативних документах освітніх програмах, і сподіваємося, успішно працює.

Отже педагогічними умовами що сприяють формуванню міжкультурної компетентності ми виділили:

- використання інтегрованих зав'язків під час викладання певних тем курсу під час роботи з ілюстрованим матеріалом;
- залучення до освітнього процесу досвіду власної учнівської взаємодії у галузі партнерства;
- створення освітнього середовища, де використовуються різноманітні засоби підтримки міжкультурної компетентності учнів, наразі і ілюстративний матеріал.

Все це в сукупності дозволить формувати у учнів початкової школи повагу до національної різноманітності та навички міжкультурної компетентності, які діти можуть застосовувати у дорослому житті.

Щодо освітнього простору у якому має формуватися міжкультурна компетентність учнів початкової школи то використання дистанційної форми навчання разом з недоліками, що не дозволяють формувати навички комунікації, створювати неформальне спілкування у малих групах, має і додаткові можливості, такі як гнучкість місця, часу і режиму навчання. Так

на платформі ZOOM є можливість використовувати не тільки зал зустрічей, але й інтерактивну дошку для комунікації. Вчителів в умовах дистанційного навчання активно використовують навчальні платформи, такі як LearningApps.org, що дозволяє використовувати інтерактивні вправи, цей ресурс дозволяє використовувати вправи на інтерактивній дошці. На закладі освіти в умовах дистанційного навчання лежить важлива функція: створення комфортного для учнів освітнього простору: такій простір можна організувати за рахунок Padlet, Google Classroom, Moodle.

2.2. Можливості застосування ілюстративного матеріалу в освітньому процесі початкової школи з метою формування міжкультурної компетентності.

Аналіз нормативних документів виявив достатньо можливостей у змістових контекстах діючих програм початкової школи (за редакціями О. Савченко Р. Шияна) щодо формування міжкультурної компетентності засобами ілюстративного матеріалу.

Найбільш сприятливими для досягнення поставлених завдань є, на думку зміст галузі природничих наук, соціальної та громадянської. У програмі за редакцією авторського колективу О. Савченко ці галузі об'єднані у контекст дисципліни «Я досліджую світ».

Так, з метою формування ідентичності та міжкультурної компетентності учнів у змісті Типової програми знайти перелік знань та вмінь, що уможливають формування цілої низки якостей у галузі становлення державотворчих рис майбутніх громадян, свідомої громадянської поведінки. Існує цілий перелік змістових ліній у програмах початкової школи опанування яких формує у дітей здатність усвідомити важливість збереження усіх культурних надбань людства, та до історії не тільки історією власної країни, але й важливості паралелей між історією

нашої країни та країнами усього світу. Надаємо перелік цих змістових ліній: «Я – Людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина», «Моя шкільна і місцева громади», «Ми – громадяни України. Ми – європейці».

Міжкультурна компетентність неможлива без усвідомлення та розуміння таких речей, як традиції, архітектурні споруди, історія родини та етнічної групи, знання історії нації та народу. Тому що національна самоідентифікація є конгруентною до міжкультурної взаємодії. Теми, що сприяють формування таких важливих речей, є практично у кожному підручнику, з різними прикладами, оформленням (інфографіка, відео, набір фотографій), різними пізнавальними завданнями. Вкоріненість у рідну культуру дає можливість планувати та реалізовувати напрям що сприяє формуванню міжкультурній компетентності та більш інтенсивній інтеграції в європейську цивілізацію.

Змістова лінія «Ми – громадяни України. Ми – європейці» за Типовою освітньою програмою дає здобувачам освіти «елементарні уявлення про національну символіку та державні атрибути України, націю (народ), державу, політику, владу, ключові події в історії України, підводить до прийняття демократичних цінностей та ідей євроатлантичної інтеграції України» (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush>).

Формується уявлення про себе як українця, та розуміння місця нашої держави у світі. Вчителю, на нашу думку, бажано, на прикладі відомих історичних постатей та національних героїв, міфологізованих історій, краєзнавчих проектів шукати матеріал, що дозволить визначити спорідненість культур, цінностей та .

Так, у підручниках(авторський колектив Іщенко) [35], виданих відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів під керівництвом Р. Шияна є велика кількість ілюстрацій, позатекстових малюнків, схем, діаграм, піктограм та наявні електронні додатки до підручника (<http://iads3.e-litera.com.ua>). Автори підручника пропонують

вирішити дітям цікаві проблеми, наприклад, (С.9) чи потрібна учням шкільна форма? Пропонують порівняти шкільну форму в таких країнах як Південна Корея, Австралія, Велика Британія, Гана. Після перегляду фотографій та спільної роботи учні мають обґрунтувати свою думку, спираючись на текст з повідомленням. Діти можуть взяти друг у друга інтерв'ю, поділитися думками.

В розділі як подолати конфлікти, діти вирішують як подолати конфлікт, приймають певні рішення та голосують використовуючи стікери (офлайн) або дошку Jamboard. Після такої роботи вони переходять до знайомства з поняттям «демократія», демократичні країни, намагаються застосувати методика прийняття демократичних рішень на рівні класу та спільнот громади. На сторінці 72 підручника відповідно до завдань технологічної галузі у схематичних малюнках закодована послідовність створення оригамі «Яблуко» [35]. Це чудова можливість познайомити дітей з особливостями мистецтва такої країни як Японія, її положенням, особливостями клімату та ментальності народу, який спромігся, незважаючи на невелику територію та відсутність природних багатств не тільки створити потужну економіку, а й насолоджуватися світом, створюючи чудові вироби з паперу, який є екологічним та не забруднює довкілля.

Під час вивчення теми «Як поводитися на залізничному вокзалі та аеропорту» (с.92), діти знайомляться з піктограмами, що дозволяють орієнтуватися в просторі вокзалів, автори пропонують відповідно до англійських слів добрати українські еквіваленти.

Знайомлячись з найдавнішими винаходами людства учні 3 класу опрацьовують ілюстрації підручника, складають стрічку часу, на якій розміщено не тільки винахід, а й країна де його створили, роздивляються малюнок «Архімедів гвинт» (с.99), але й створюють паспорт винаходів, куди заносять назву винаходу, дату, автора, країну, та відповідають на питання - як винахід змінив людство[35].

У підручнику «ЯДС» 4клас, 2 частина, автор Г.Бібік у темі «Україна на Європи та світу» надається не тільки інформація про країни, що межують з Україною, але й цікаві завдання прикладного характеру[21].

Авторський колектив, що створив підручники «ЯДС» під керівництвом М. Вашуленка, використовує для супроводу текстового матеріалу велику кількість інфографіки. В підручнику подається інструкція як працювати з ілюстраціями (с.20), малюнками, читати графіки та діаграми[34].

Детальний аналіз підручників для початкової школи різних авторських колективів, а саме І. Андрусенко, Т. Воронцової, мають електронну підтримку у вигляді електронних файлів, відео та зображень інформаційного плану[1].

В різній формі та оформленні усі підручники містять достатню кількість матеріалу ілюстрованого характеру, що може бути використаний вчителем з метою досягнення навчальних цілей, що формують міжкультурну компетентність.

Аналіз нормативних документів, що визначають роботу вчителя початкової школи, а саме типових освітніх програм, зроблених відповідно до них календарних планів до кожної програми Календарні плани (vsimpptx.com), підручників (<https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv>) та дидактичних матеріалів (<https://vsimpptx.com/>) дозволило стверджувати, що є значний потенціал щодо формування міжкультурної компетентності, у межах запропонованого змісту освітніх програм та підручників.

Узагальнюючи проведений аналіз підручників різних авторів можемо сказати, що доцільно би було послідовно навчати дітей аналізувати інформацію, що несе ілюстрація. Тому пропонуємо адаптовані для початкової школи поради, як працювати з ілюстративним матеріалом[13]. Цей матеріал не є авторським, але вважаємо доречним використання порад посібника вчителями початкових класів у різних контекстах інтерпретації ілюстративного матеріалу.

Характеристика зображення:

Що, на твою думку, є важливим на зображенні? Що ти відчуваєш, коли дивишся на зображення? Яка частина зображення тебе вразила найбільше? Які слова спадають тобі на думку, коли ти дивишся на зображення?

Парна та групова робота з зображеннями:

Подумай, які слова доречно використовувати, щоби описати зображення? Розкажи в групі, що особливого або важливого ти помітив на зображенні? Сформулюйте в групі запитання про те, що зображено на ілюстрації, використовуючи такі слова: покажи, поясни, знайди...

Використовуючи застосунок в телефоні спробуй знайти джерело зображення. Подумай чи є ілюстрація або зображення доповненням тексту, або протилежним йому?

Робота з ілюстрацією.

До обраного зображення знайди потрібну інформацію, зроби коротке повідомлення про подію, або людину, що зображена.

Прокоментуй ілюстрацію, та оціни, чи подобається вона тобі?

Творчі вправи з ілюстраціями:

Подумай про те, що відбулося перед створенням малюнка. Подумай, що трапилося би якби зображення ожило? Спробуй пофантазувати, які би звуки ти почув, якби малюнок, або фото стало реальністю?

Коментар до ілюстрації:

Придумай свою назву до ілюстрації. Чому була зроблена ця ілюстрація

Що хотів художник передати цим зображенням.

Наведемо приклад роботи з фотографією на визначення цінностей «справедливо» - «несправедливо».

Вправа «Це не справедливо» Робота з ілюстрацією або фото .

Діти об'єднуються у пари та обирають фото, що їх пропонує вчитель. На дошці прописаний алгоритм аналізу фото (рис.2.2.).

Алгоритм передбачає фактичний опис, емоційну реакцію та розвиток асоціацій та ідей. Потім учням пропонують розкласти фото на три категорії: справедлива ситуація, несправедлива, не можуть визначитися.

У першому випадку ми використовували найвідоміше у світі фото афганської дівчинки Гули, зроблене у 1985 році Стівом Мак Каррі що було опубліковане у журналі National Geographic. Учні після обговорення фото за планом робили пошук в інтернеті, і були вражені тим, що дівчинка виявилася біженкою від афганської війни і втратила батьків під обстрілами, коли на її батьківщину вдерлися радянські війська.

<p>«Я можу бачити...»;</p> <p>«Я відчуваю...»</p> <p>«Це змушує мене замислитися про це...»</p>	
---	---

Рис 2.2.Фрагмент завдання на визначення емоційної ситуації та пошуку ідей.

Це стало одночасно гіркою, але і слухною нагодою обговорити військові конфлікти, та виявити різницю у цінностях різних держав.

Інша група дітей мала знайти відповідники фотографій та малюнків представлених на наступному рисунку(2.3.), та підготувати доповідь про те що їх найбільше вразило. Учні користувалися пошуковим додатком Google у телефонах та мали підготувати коротку (3-4 речення) доповідь.

Підготовка до доповіді

Рис 2.3. Скріншот картки до завдання «Дізнайся історію за малюнком та портретом».

Портрет відомого українського мандрівника М. Миклухо-Маклая, та роботи П. Райко, нашої землячки дали змогу вчителю розповісти про відомих мандрівників, історії їх подорожей.

Історія української художниці-наївістки П. Райко, та трагедія невідомої багатьом, української художниці, що малювала наївні роботи стала наступним кроком у нашій роботі з формування міжкультурної компетентності учнів. Історія втраченого художнього спадку в результаті підриву окупантами Каховської греблі, вразила дітей та стала початком проекту - дослідження «Відомі художники наївного мистецтва у світі». Учні дізналися про грузинського художника Ніко Піросмані, хорватського представника наївного мистецтва Крсто Хегедушича, Івана Генералича, Івана Лацковича-Кроаті, які у своїх країнах стали брендами. Розвідана історія змусила дітей інакше оцінити власну ідентичність, відчувати гордість та відповідальність за власну історію та відчувати повагу до представників інших держав, що є представниками спільних з нами цінностей.

2.3. Експериментальне дослідження педагогічних умов формування міжкультурної компетентності ілюстративними засобами.

Експериментальне дослідження у дистанційному режимі проводилося у Херсонській загальноосвітній школі I-III ступенів № 41. В експериментальній частині дослідження було задіяно 16 учнів 4-А класу. Дозвіл на проведення дослідження та звіт результатів на вченій раді школи було погоджено з директоркою школи та батьками дітей визначеного класу.

У ході експерименту нами було поставлено завдання:

1. Виявити початковий рівень сформованості міжкультурної компетентності в учнів, що навчалися у дистанційному режимі у 4-А класі.

2. Апробувати запропоновану методику та перевірити ефективність цієї методики.

Відповідно до логіку наукових пошуків експериментальне дослідження проходило через пошуковий, формувальний та контрольньо-оцінний етапи.

Пошуковий етап. На пошуковому етапі нашого дослідження ми визначили основні категорії дослідження та виявляли *педагогічні умови*, що сприяють формувати міжкультурну компетентність такими умовами виявилися: використання інтегрованих зав'язків під час викладання певних тем курсу під час роботи з ілюстрованим матеріалом; залучення до освітнього процесу досвіду власної учнівської взаємодії у галузі партнерства; створення освітнього середовища, де використовуються різноманітні засоби підтримки міжкультурної компетентності учнів, наразі і ілюстративний матеріал.

Нами були виділені основні *критерії*, що давали змогу оцінити рівень міжкультурної компетентності. В умовах дистанційного навчання найбільш доцільними для перевірки стали: переконлива комунікація (*комунікативність*) та мотивації до засвоєння нових знань з міжкультурної галузі (*мотиваційний критерій*).

До кожного критерію нами були розроблені оцінки рівнів розвитку: високий, середній та низький (Додаток Б.) та проведена рефлексивна робота з самооцінки власних досягнень у галузі міжкультурної компетентності. (Додаток В.) Результати спостережень за вмінням працювати з даними

таблиць, ілюстрацій ми оцінювали за такими рівнями: високий, середній, задовільний та незадовільний рівні досягнень.

Основними методами дослідження на цьому етапі були: анкетування – визначення початкового рівня сформованості навичок переконливої комунікації та мотивації до отримання знань з міжкультурної галузі інформація про інші країни, представників культур та інш.

При проведенні даних методів були отримані такі результати: навички переконливої комунікації – середній, мотивація до отримання знань з міжкультурної взаємодії – низький, загалом рівень сформованості міжкультурної компетентності оцінюється як середній.

2. Формувальний. Основним завданням цього етапу було виявлення переваг та недоліків формування міжкультурної компетентності адаптованою методикою, виявити її сильні та слабкі сторони. Під час проведення занять із застосуванням адаптованої нами методики виявлено, що у дітей існують значні утруднення щодо вільного спілкування на незнайомі теми, невпевненість, труднощі під час висловлювання думки, стійкість переконань, відстоювання свого погляду. Тому вони з значним інтересом прийняли участь у коротких тренінгах («Як підготуватися до доповіді», «Як шукати інформацію за допомогою Google») Проведена нами робота була необхідною, оскільки у багатьох виникали проблеми у спілкуванні, умінні домовлятися, ділитися знаннями усередині колективу.

3. Контрольно-оцінний. Мета заключного етапу дослідно- пошукової роботи – оцінити ефективність методики, перевірити її достовірність з допомогою початкових методів дослідження. В результаті була отримана позитивна оцінка та висунута гіпотеза підтвердилася.

Дослідно-пошукова робота полягає у проведенні анкетування з учнями та спостереження за ними, а також оцінювання класу до та після проведення експерименту.

Сформованість міжкультурної компетентності ми перевіряли опосередковано: комунікативні навички – за допомогою анкетування,

мотивацію до отримання нових знань – за допомогою моніторингу (спостереження).

На пошуковому етапі дослідно-пошукової роботи, метою якого було визначення початкового рівня сформованості комунікативних навичок та вміння працювати в команді, нами був проведено анкетування, що складалося з питань. Наводимо у Додатку з 15 питань, де учням пропонувалося вибрати один варіант відповіді. За кожний варіант відповіді нараховувалися бали:

2 бали – так;

1 бал – іноді;

0 балів – ні.

Для оцінки рівня сформованості комунікативних навичок та командної роботи учня бали сумувалися та пропонувалися наступні критерії:

- високий рівень: випробуваний дуже товариський, бере участь у груповій роботі, взаємодіє з оточуючими. Дитині властиві цікавість та балакучість (30-20 балів);
- середній рівень: дитина товариська, в команді, відчувається цілком упевнено (20-10 балів);
- низький рівень: дитина не комунікабельна, замкнена, небалакуча, не бере участі в роботі з командою (10 балів і менше).

Конспект уроку на цю тему ми наводимо в додатку, а пропонуємо уривок, який ми використовували під час експериментальної роботи з формування міжкультурної грамотності засобами ілюстративного матеріалу (робота з картами) під час дистанційного навчання.

Тема уроку 1: Що таке Європа? (за матеріалами посібника «Зростаємо в демократії» <https://rm.coe.int/168049535c>) Урок проводився згідно плануванню відповідно до Типової програми О. Савченко, за підручником Н.Бібік та допоміжного дидактичного матеріалу.

Мета: Учні активують свої знання про Європу та розширюють бачення європейського континенту. Учні працюють з мапою Європи. Вони

визначають своє походження, пишуть назви міст, країн та прапорів, які знають.

Обладнання: Електронні, за змогою, друковані мапи Європи, олівці, , стікери, допоміжний ілюстрований матеріал до теми «Європа».

Пропонуємо два варіанти уроку, той що розрахований на очне навчання, ми можемо використати цю методику для створення технологічного прийому «Перевернутий клас». та варіант для організації дистанційного навчання.

I) Варіант уроку що розрахований на аудиторне навчання

Учні спрямовують власну діяльність на вивчення Європи на шкільному подвір'ї. Вони розвивають відчуття дистанції та близькості.

Учні створюють мапу Європи на подвір'ї своєї школи, або з батьками під час прогулянки. Вони починають формувати на карті країни та кордони. Зазначають, звідки вони походять.

Учні підвищують обізнаність щодо різних характеристик Європи як континенту. Вони розпочинають процес побудови поняття просторових зв'язків через бачення того, звідки вони походять.

Після окреслення кордонів та країн учні продовжують роботу над характеристиками ландшафтів. Вони малюють ріки, гори та інші важливі елементи фізичної мапи. Наприкінці роботи можна зробити фото виконаної карти. Друковані копії контурної мапи Європи, кольоровий матеріал для окреслення річок тощо, кольоровий матеріал для окреслення гір і ландшафтів та інших елементів (папір, текстиль тощо), атлас, фотокамера.

Термін “фізична мапа” використовується у двох різних сенсах. У першому сенсі фізична мапа розглядається у картографії, що передбачає опис мапи у формі ландшафтів – гори, річки, озера, океани та інші постійні географічні поняття. і.

У контексті серії уроків про Європу термін “фізична мапа” застосовується як картографічний опис. Тільки через здійснення складних

просторових взаємодій поняття кордонів, відстаней, довжини річок та висоти гір будуть осмислені учнями початкової школи.

Вивчаючи країни, учні легше можуть сприйняти своє сусідство з іншими учнями на фізичній мапі та усвідомити межі й бар'єри, такі як іноземні мови, культуру та інші розбіжності між країнами.

Учні працюють у парах над двома країнами, які вони досліджують вдома (завдання, отримане під час уроку). Учні приносять малюнки або фото з інтернету країни, та демонструють ті накопичені матеріали, що вони отримали у результаті пошукової роботи разом з батьками в інтернеті. Вони також демонструють фотографії які вони зробили моделювання карти Європи разом з батьками на власному подвір'ї.

Весь клас збирається на шкільному подвір'ї.*(за умови аудиторного навчання)* Вчитель просить учнів створити фізичну мапу Європи із різноманітних підручних матеріалів, зараз в умовах війни та переміщення дітей далеко від дому, ми пропонуємо використовувати папір, солоне тісто. Кожна країна обирається двома учнями. Вчитель визначає межі мапи, окреслюючи зону, де учні можуть працювати.

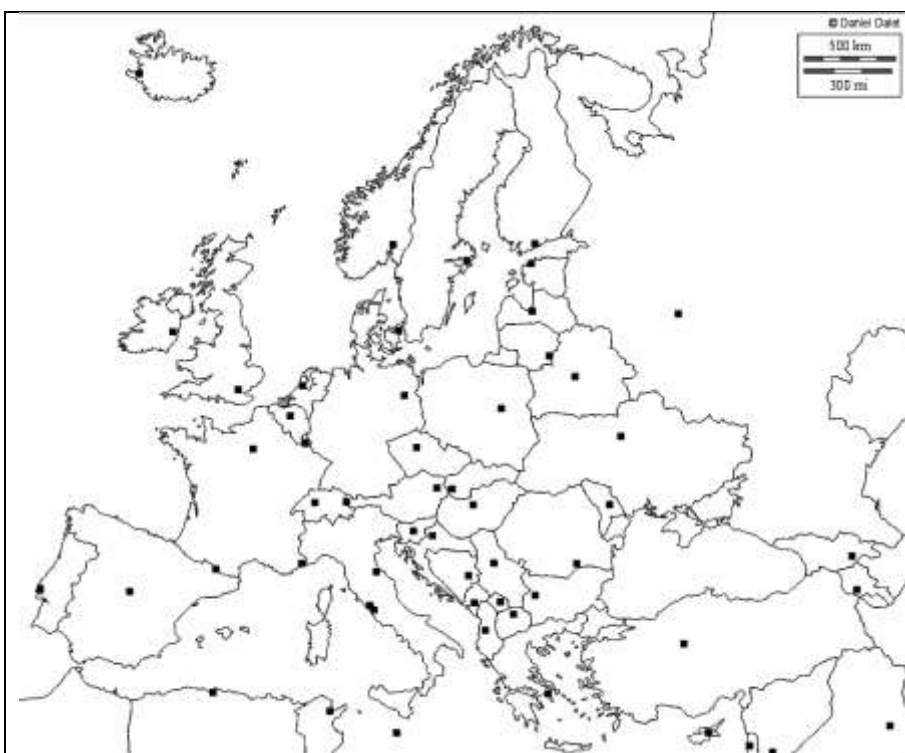
Вчитель має запропонувати дітям що працюють з ним офлайн визначити та накреслити кордони країни або на великому аркуші паперу, або у разі дистанційного формату продемонструвати фото малюнків, що вони робили разом із батьками на землі. Учням пропонують назвати столиці країн та їх прапори.

Після цього кожен учень стає на територію однієї з країн. Учні починають обмінюватись інформацією про свої країни. В ході такої роботи можна використати так звані невидимі кордони, використовуючи різні іноземні мови, притаманні країнам. У разі, якщо кожен учень буде мати портрет країни, можна організувати обмін декількома словами на іноземних мовах між учнями. Далі робота може бути продовжена рідною мовою. Учні повинні провести стільки діалогів, скільки вони мають сусідніх країн.

Для виконання домашнього завдання ми застосували методику «Перевернутий клас». Діти мали вибрати одну з європейських країн та провести дослідження вдома. Разом з батьками, треба було заповнити паспорт країни, а потім використовуючи ілюстрований матеріал скласти «Портрет країни».

Також вони працюють з партнерами, тими, здобувачами освіти, хто працював над вивченням матеріалу щодо країни-сусіда для роботи на наступних уроках.

Ми використовували ілюстративний матеріал, що наданий авторами посібника «Зростаємо в демократії» <https://rm.coe.int/168049535c>[13].

	
<p>Карта світу / Атлас світу / Атлас світу, включаючи географію, факти та прапори - WorldAtlas.com</p>	

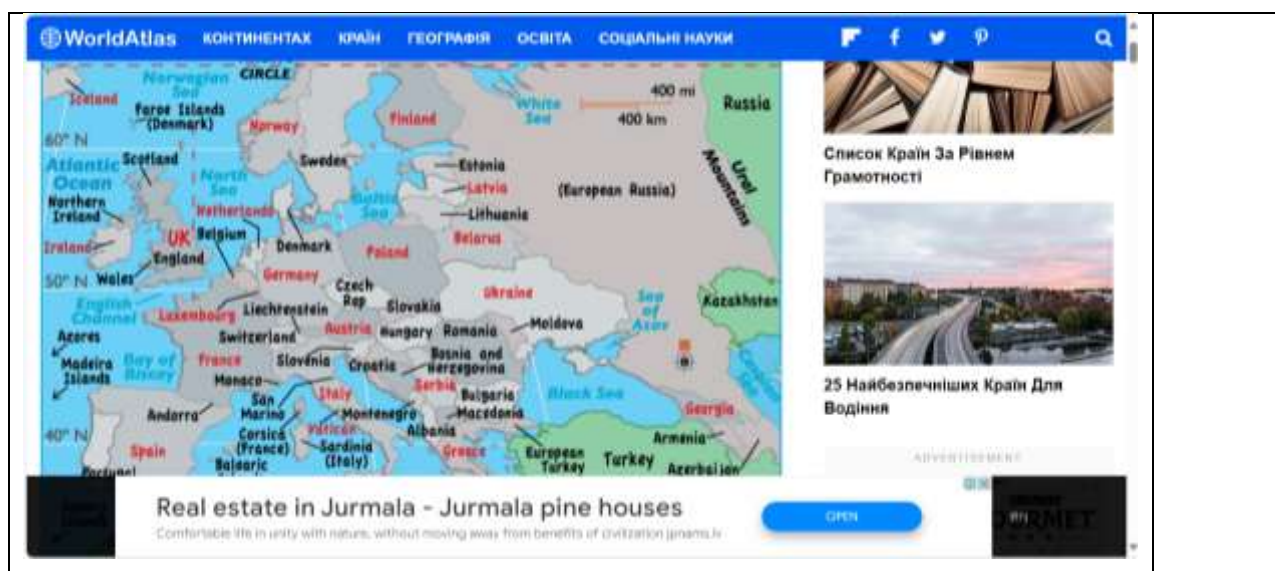

Рис.2.4.Інтерактивна карта світу як ілюстративний матеріал до уроку.

Підготувавши інформацію дома учні, із задоволенням прийняли участь у груповому обговоренні, так найцікавішою виявилась доповідь «Портрет Чехії», яку підготувала мікрогрупа учнів. Окрім карти, та моделі зробленої на підлозі квартири з допоміжних матеріалів (кольорові шматочки тканин, ниток, гудзиків та мотузок синього кольору, що імітували річки, діти добрали цікавий етнографічний матеріал, і навіть склали пропозиції до екскурсії столицею Чехії, Прагою).

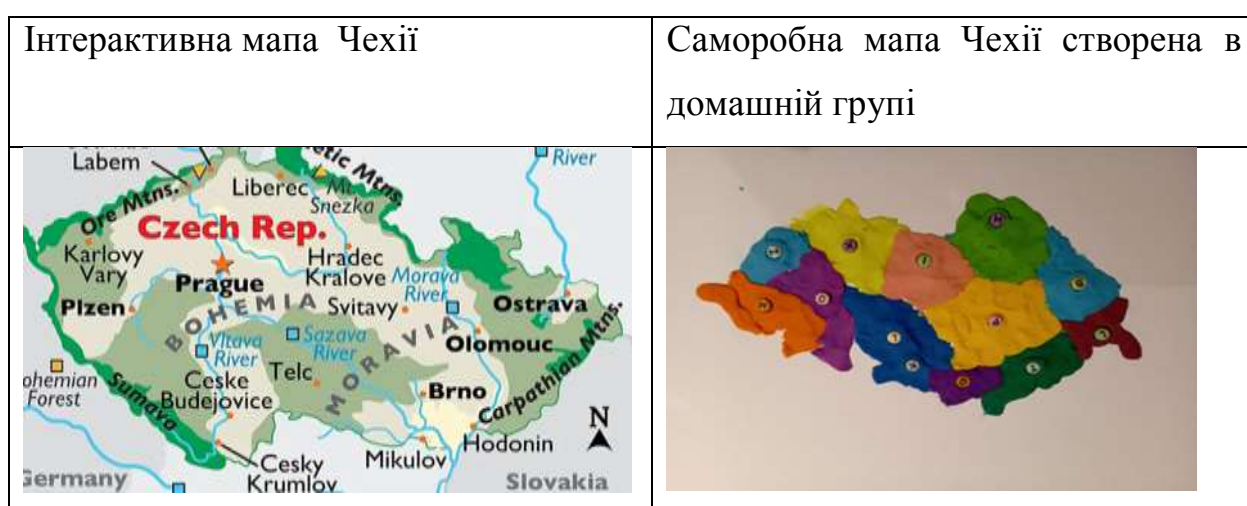

Рис.2.5.Інтерактивна мапа Чеської республіки, яку використовували у домашній групі.

Перед проведенням уроку діти продемонстрували різні варіанти мап країн, про які вони готували інформацію та створювали портрет країни (рис. 2.5.) Діти засвоїли технології створення рельєфних мап з паперу, солоного тіста, клаптиків кольорових тканин і навіть сухого листя. На жаль, показати варіанти усіх мап не маємо змоги, але інтеграція змісту, що сприяє міжкультурній компетентності та удосконалює технологічні навички учнів мала місце.

2.4. Аналіз результатів дослідження формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи

Результати спостережень за освітнім процесом з використанням запропонованих умов формування міжкультурної компетенції на початковому етапі, детального аналізу статистичних даних на етапі початкового анкетування дали змогу інтерпретувати наступні результати:

Початковий рівень сформованості навичок переконливої комунікації

Таблиця 2.1.

Клас, кількість учнів	Початковий рівень сформованості комунікативних навичок і умінь працювати в команді		
	низький	середній	високий
4 клас (16 учнів)	25% (4 учнів)	51% (8 учнів)	24% (4 учнів)

Аналіз статистичної обробки отриманих результатів показав, що максимальний відсоток учнів класу має середній рівень сформованості комунікативних навичок – 51%, високий рівень притаманний усього лише 24% учнів.

Для виявлення початкового рівня сформованості мотивації учнів до отримання нових знань 3-А класу ми провели моніторинг під час уроку (Таблиця 2.2.). Ми оцінювали здобувачі освіти через такі якості як активність, залученість учнів до освітнього процесу, бажання пропонувати нові ідеї для вирішення поставлених завдань. Для цього були складені критерії для оцінки рівня мотивації, які наведені у додатку Б-1:

- менше 54% – низький рівень;
- 55-81% – середній рівень;
- вище 82% – високий рівень.

Результати проведення експериментального моніторингу:

Початковий рівень сформованості мотивації до отримання нових знань

Таблиця 2.2.

Клас, кількість учнів	Початковий рівень мотивації до отримання нових знань		
	низький	середній	високий
4 клас (16 учнів)	54% (8 учнів)	33% (5учнів)	13% (2 учня)

Найбільший відсоток учнів має низький рівень сформованості мотивації до отримання нових знань – 54%, середній рівень сформованості мотивації - 33%, високий – 13%.з усіх здобувачів освіти.

Враховуючи статистичні показники рівня міжкультурної компетентності, нами було розроблено урок «Я досліджую світ» – «Мапа Європи». За допомогою проведення даного уроку школярі зможуть розвинути свої навички переконливої комунікації, мотивацію до отримання знань у сфері міжкультурної взаємодії.

На другому етапі дослідно-пошукової роботи формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи в межах освітньої галузі «ЯДС» дітям пропонувалися різні види завдань у межах розробленого уроку. По завершенню другого етапу було проведено повторне анкетування, результати якого деталізовано у таблиці 2.3.

Визначення рівня сформованості навичок переконливої комунікації після проведення експерименту

Таблиця 2.3.

Клас, кількість учнів	Початковий рівень сформованості навичок переконливої комунікації після проведення експерименту		
	низький	середній	високий
4 клас (16 учнів)	13% (2 учня)	60% (9 учнів)	27% (5 учнів)

Показники рівня сформованості переконливої комунікації в учнів 4-А класу змінилися у позитивному напрямку (покращалися) після проведення розробленого та адаптованого до умов дистанційного навчання уроку, низький рівень зменшився на 12%, а середній та високий збільшилися на 9% та 3% відповідно.

На формувальному етапі для розвитку активної комунікації було проведено розроблений нами урок, результати якого представлені у таблиці.

Визначення рівня сформованості після проведення експерименту

Таблиця 2.4.

Клас, кількість	Початковий рівень сформованості переконливої комунікації після проведення експерименту
--------------------	--

учнів	низький	середній	високий
3 клас (16 учнів)	20% (3 учнів)	47% (8 учнів)	33% (5 учнів)

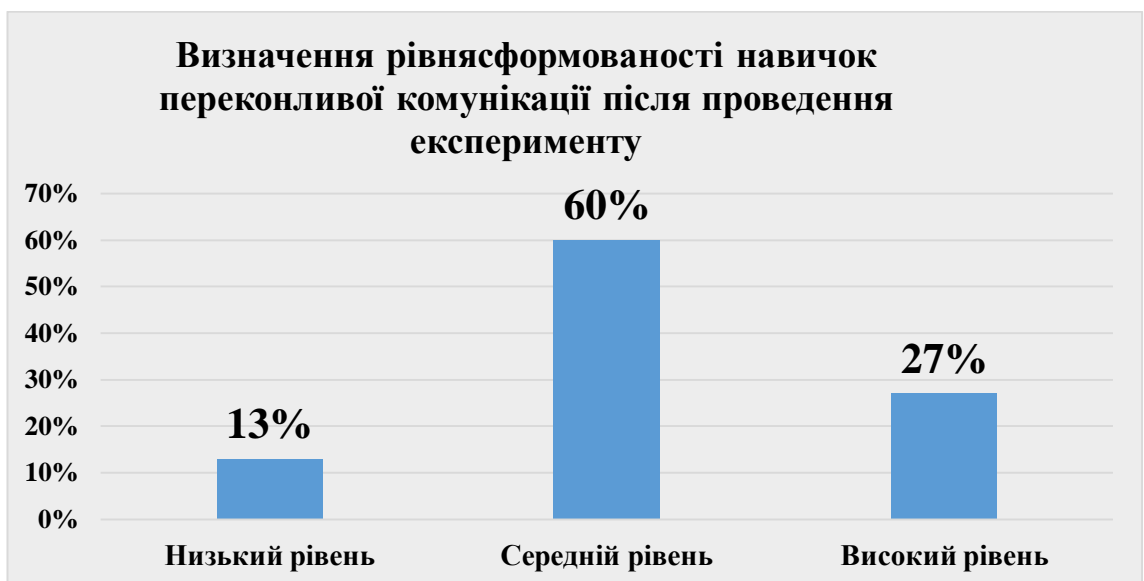
Показники заключного етапу дослідно-пошукової роботи з формування рівня міжкультурної компетентності у здобувачів освіти, переконливо довели збільшення рівня високих результатів. Середній рівень підвищився на 14%, після впровадження педагогічних умов високий на 20%, а низький рівень зменшився у 2,5 рази.

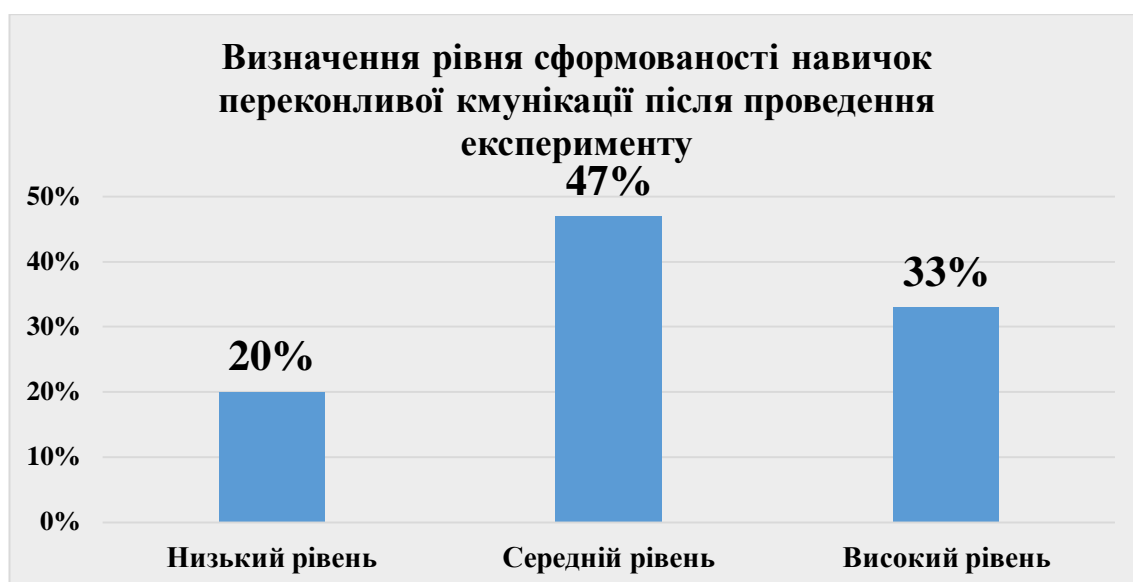
Результати етапів дослідно-пошукової роботи ми унаочнили для кращого розуміння динаміки процесу на діаграмах 1,2,3,4.

Діаграма 1

Діаграма 2

*Діаграма 3**Діаграма 4*

За даними, отриманими в результаті дослідно-пошукової роботи, можна зробити висновок про те, що у класі (16 осіб), у якому проводився експеримент, значно підвищився рівень сформованості міжкультурної компетентності. Школярі, які мають низький рівень комунікативних навичок, перевищили поріг до середнього рівня, а школярі, які мали середній рівень після експерименту стали мати високий рівень.

Допускаємо що мала вибірка учнів, умови дистанційного навчання та війни мали вплив на протікання експерименту, але можемо стверджувати, що цілеспрямована робота у межах визначених педагогічних умов сприяє формування міжкультурної компетентності учнів початкових класів, та налаштовує на позитивну міжкультурну взаємодію з носіями загальнокультурних цінностей.

ВИСНОВКИ

У процесі наукового дослідження нами була досягнута поставлена мета, підтверджена гіпотеза дослідження та виконанні поставленні завдання :

1. Проаналізувавши науково-педагогічну літературу, щодо сутності понять «міжкультурна компетентність» та «ілюстративний матеріал» в розрізі наукових дискурсів, ми дійшли висновку, що питанням формування, культурної ідентифікації, присвячено багато наукових пошуків (А. Богачов, І. Бех, К. Журба, М. Шумка, Т. Гончарук,). Щодо наукових пошуків, визначення міжкультурної (кросскультурної) компетентності, то приймаємо визначення, що надане у інформативних джерелах та статтях науковців: за визначенням Lily A. Arasaratnam (Director of Research, Alphacrucis College, Sydney, Australia) міжкультурна компетентність стосується ефективної і відповідальної поведінки у взаємовідносинах представників різних культур. На думку вчених, є важливим елементом особистості, що дає можливість інтегруватися у світовий простір, легко взаємодіяти, не втрачаючи цінностей та орієнтирів, сформованих у дитинстві. Щодо дефініції «ілюстративний матеріал» будемо послуговуватися визначенням: «зображення (малюнок, предметний малюнок, картина, схема, слайд презентації, динамічне зображення, графіка, інфографіка, ментальна карта, географічна мапа, фото, елементи мультимедіа), що є спорідненим із засобами унаочнення, зображенням та дає чуттєву інформацію про об'єкт або явище природи та використовується з метою формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи. Враховуючи реалії сучасності до ілюстративного матеріалу будемо відносити і цифрові засоби підтримки позатекстового матеріалу, що слугують освітнім цілям.

2. Аналіз нормативних документів виявив достатньо можливостей у змістових контекстах діючих програм початкової школи (за редакціями О. Савченко Р. Шияна) щодо формування міжкультурної компетентності засобами ілюстративного матеріалу.

Найбільш сприятливими для досягнення поставлених завдань є, на думку зміст таких галузей природничих наук, соціальної та громадянської. В процесі аналізу можливості сучасних програм та підручників початкової школи, нами було визначено змістові теми сприятливі для формування міжкультурної компетентності. На думку науковців, основна відповідальність за набуття міжкультурної компетентності лежить на особистості, яка повинна самостійно прагнути до саморозвитку та пізнання світу. Основними завданнями вчителя початкових класів є організація освітнього процесу та створення оптимального середовища, із залученням різноманітних засобів, форм навчання.

3. Нами було з'ясовано можливості та особливості використання ілюстративного матеріалу як інструменту формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи. Учень початкової школи інколи витрачає більше часу на емоційне та естетичне осмислення ілюстративного матеріалу, але паралелі та висновки які він отримує завжди більш наповнені, відповідні до тексту та усвідомлені.

В освітньому процесі початкової школи, коли формуються основні навички суспільної та міжкультурної комунікації, уявлення про культурні здобутки інших народів, доречним, на нашу думку, є застосування найпростішого для сприйняття паралельного ілюстрування історичних процесів та здобутків різних народів. Застосування таких технологічних прийомів як «часова шкала»(стрічка часу), дає можливість вчителю інтегрувати та реалізувати мета-зв'язки між окремими темами програми «ЯДС», добирати додатковий матеріал, що реалізує змістові теми «Людина у світі», «Всі ми рівні, всі ми різні». Узагальнюючи проведений аналіз підручників можемо сказати, що доцільно би було послідовно навчати дітей аналізувати інформацію, що несе ілюстрація.

4. Нами було визначено педагогічні умови формування міжкультурної компетентності на основі змісту уроків «Я досліджую світ», такими умовами виявилися: використання інтегрованих зав'язків під час викладання певних

тем курсу під час роботи з ілюстрованим матеріалом; залучення до освітнього процесу досвіду власної учнівської взаємодії у галузі партнерства; створення освітнього середовища, де використовуються різноманітні засоби підтримки міжкультурної компетентності учнів, наразі і ілюстративний матеріал.

Нами були виділені основні *критерії*, що давали змогу оцінити рівень міжкультурної компетентності. В умовах дистанційного навчання найбільш доцільними для перевірки стали: переконлива комунікація (комунікативність) та мотивації до засвоєння нових знань з міжкультурної галузі (мотиваційний критерій).

5. Експериментальне дослідження що було проведено з метою підтвердження або спростування гіпотези у форматі дистанційного навчання надало можливість за допомогою методів анкетування, моніторингу та педагогічного спостереження, проведених до та після впровадження низки заходів в освітній процес довели, що критерії, що визначають рівень сформованості міжкультурної компетентності значно підвищилися.

Отже, зазначимо, що застосування пропонованих педагогічних умов використання ілюстративного матеріалу з метою формування міжкультурної компетентності у межах освітньої галузі «ЯДС» є результативним та перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. Я досліджую світ: підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / Ірина Андрусенко. — Київ : Грамота, 2020. — 128 с. : іл.
2. Атрощенко Т. О. Теоретичні основи процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців: зарубіжний досвід. — 2016.
3. Афанасьєва, Л. В. (2017) Міжкультурна компетентність як стратегема демократичного розвитку поліетнічної міської громади. Українознавчий альманах (20). pp. 62-66.
4. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування /Н.М.Бібік// Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. — Київ: «К.І.С.», - 2004. — С.47-52
5. Борисенко, Наталія, et al. Тригери формування національної свідомості майбутніх освітян в умовах воєнного часу / Борисенко Н.М., Сидоренко Н.І., Гриценко І.В., Денисенко В.В. // Журнал «Перспективи та інновації науки» № 10 (15) 2022 605с. С.50-65. URL:<http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/82/122>
6. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: https://slovnkyk.me/dict/linguistic_norm/ (звернення 23.08.2023)
7. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. канд. ... пед. наук: 13.00.04. К., 2007. 20 с.
8. Гончаренко Л. А. Перепідготовка вчителів у напрямку полікультурної свідомості в умовах інтеграції в європейський освітній простір. Зб. наук. праць. Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». 2005. Вип. 2 (41). С. 200–204.

9. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.– 375 с.
10. Гончарова О. А. Формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей в процесі навчання іноземної мови / О. А. Гончарова, А. В. Маслова –URL: [www.nbuv.gov.ua/ portal/ Soc.../ 2_05.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../2_05.pdf)(03. 09. 2023).
11. Данищенко О. С. Сутність та особливості формування міжкультурної компетентності //Економіка та держава. – 2012. – №. 12. – С. 141-144.
12. Дудник Н. Формування національної ідентичності майбутніх педагогів у контексті російсько-української війни //Věda a perspektivy. – 2022. – №. 7 (14).
13. Електронний ресурс міжнародного проекту DOCCU//Беремо участь у демократії: плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи / Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко, Ю. О. Молчанової; <https://www.living-democracy.com/uk/textbooks/volume-2/unit-2/>
14. Енциклопедія освіти / академія педагогічних наук України, ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.] [-, с.408-409
15. Жук С.М. , Борисенко Н.М. Використання ілюстративного матеріалу в процесі формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи. Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Sofia, Bulgaria. Pp. 141-146. URL: <https://eu-conf.com/ua/events/science-people-and-the-latest-technologies/>
16. Жук С.М. Використання ілюстративного матеріалу під час ознайомлення дошкільників з природою Херсонський держ. ун-т, Педагогічний ф-т, Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти. – Херсон : ХДУ, 2021. – 39 с.
17. Зростаємо у демократії: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини / Р. Голлоб, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та

- адапт. О. В. Овчарук; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К. : Основа, 2011. – Т. 2 – 164 с.
- 18.Ігнатова О. Європейський досвід міжкультурної комунікації в освіті і культурі //Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. – 2023. – Т. 68. – С. 60-67. Іщенко О. Л.
- 19.Кірсанова С. С., Дем'яненко Т. А. Полікультурна освіта як частина педагогічної культури викладачів вищих навчальних закладів //Pedagogika. Osiągnięcia naukowe, rozwój, prognozy: зб. наук. пр. міжнародної наук.-практ. конф. з нагоди 200-ліття Варшавського університету, 29-30 вересня 2016 р. – 2016. – С. 47-51.
- 20.Ключові концепції міжкультурного діалогу URL:
https://centerforinterculturaldialogue.files.wordpress.com/2017/07/kc3-intercultural-competence_ukrainian.pdf
- 21.Корнієнко М. М. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2 / М. М. Корнієнко, С. М. Крамаровська, І. Т. Зарецька. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 112 с. : іл.
- 22.Кузьменчук И.В. Навички ХХІ століття і шкільна освіта. а матеріалами книги Б.Трілінг і Ч.Фейдл «Навички ХХІ століття. Навчання для життя в наш час» (переклад англ. С.Христофоровою)
- 23.Макнамара Ч. На образ Божий. Ян Амос Коменський і перша ілюстрована дитяча книжка.
 URL:<https://www.verbum.com.ua/01/2020/learning-to-read/komensky-gods-image/>
- 24.Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання / пер. з англ. Національного експерта з реформування вищої освіти Програми Еразмус+, д-ра техн. наук, проф. Ю.М. Рашкевича. – Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2016. – 80 с.

25. Молнар Т. и др. Учитель початкових класів як суб'єкт освітнього процесу в умовах міжкультурної взаємодії // Молодь і ринок. – 2023. – №. 4/212. – С. 28-33.
26. Нова українська школа: poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
27. Нова українська школа: poradnik для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.
28. Пришляк О.Ю. Межкультурная компетентность в контексте диалога культуры Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогические науки. - 2019. - № 6 (329), жовтень. - Ч. 2. - С. 228-238. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/4684>
29. Селевко Г. Компетентності і їх класифікація / Г. Селевко // Народна освіта. – 2004. – № 4. – С. 138.
30. Теорія В. Штерна URL: <http://ibib.ltd.ua/teoriya-shterna-31089.html>
31. Шкарлет С.М. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
32. Шевчук Д. Культурна ідентичність та глобалізація. (Cultural identity and globalization.) // Наукові записки. Серія "Культурологія". Проблеми культурної ідентичності: глобальний та локальний виміри. Матеріали міжнародної наукової конференції 23-24 квітня. – 2010. – №. Вип. 5. – С. 4-15.
33. Шипілов В. Перечень навыков soft-skills и способы их развития. URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml# (дата звернення: 19.05.2023)
34. Я досліджую світ : підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / М. С. Вашуленко, Г. В. Ломаковська, Т. П. Єресько, Й. Я. Ривкінд, Г. О. Проценко. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. — 144 с. : іл.

35. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1 / О. Л. Іщенко, О. М. Ващенко, Л. В. Романенко, К. А. Романенко, Л. З. Козак, О. М. Кліщ. - Київ : Літера ЛТД, 2020. - 112с.
36. Я досліджую світ : підручник для 4 кл. закладів запальної середньої освіти (у 2-х частинах). Я. 1 / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, І. В. Лаврентьева, О. Л. Хомич, Н. В. Андрук, К. С. Василенко. — Київ : Видавництво «Алатон», 2021. — 152 с.
37. Arasaratnam, L. A., & Doerfel, M. L. (2005). Intercultural communication competence: Identifying key components from multicultural perspectives. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 137-163. https://centerforinterculturaldialogue.files.wordpress.com/2017/07/kc3-intercultural-competence_ukrainian.pdf
38. Bennett Christine I. *Comprehensive multicultural education: theory and practice*. — Boston: Allyn and Bacon, 1990. — 413 p.
39. Borysenko, N. ., Sydorenko, N. ., Grytsenko, I. ., Denysenko, V. ., & Yurina, Y. . (2022). Cross-cultural competence formation for future teachers in integration processes. *Revista Eduweb*, 16(3), 232–244. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.03.17>
40. Deardorff, D. K. (2009). *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: Sage. *International Journal of Intercultural Relations*, 13(3), 1989 - special issue on intercultural communication competence.
41. Facione P. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*, California Academic Press, Millbrae, CA, 1990.
42. [Framework for 21st Century Learning](https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources)
[URL://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources](https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources)
43. Hattie J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning* Routledge, 2012.
44. Lucas B., Spencer E. *Teaching Creative Thinking: Developing learners who generate ideas and can think critically*. Crown House Publishing, 2017. 216 p.

45. Lustig, M. W., & Koester, J. (2012). Intercultural competence (7th ed.). Boston: Pearson Education.
46. Mathews G. Global culture individual identity: searching for home in the cultural supermarket. London: Routledge, 2000.- 228 p. 14.
47. New Vision for Education: Fostering Social and Emotional Learning through Technology. World Economic Forum, 2016
URL: <https://www.weforum.org/reports/new-vision-for-education-fostering-social-and-emotional-learning-through-technology> (дата звернення: 08.07.2023).
48. Quality education and competencies for life / Workshop 3/ Background Paper, 2004. — p. 6.
49. Frameworks for 21st Century Learning/ Partnershi for 21st Century Learning A Network of Battelle for Kids, 2019. URL: <https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources>
(Дата звернення: 20.07.2023).
50. Raven, John. (2001). The Conceptualisation of Competence. https://www.researchgate.net/publication/238793092_The_Conceptualisation_of_Compentence URL: <https://starylev.com.ua/blogs/persha-ilyustrovana-dytyacha-knyga>

ДОДАТОК А

Додаток А-1.

Звітні матеріали з апробації дослідження

ДОДАТОК Б-1.

Таблиця 1

Критеріальна рубрика для оцінки рівня

мотивація до отримання знань з міжкультурної взаємодії

Критерії	Високий рівень 3	Середній рівень 2	Низький рівень 1
Аналіз	Бачить інформацію, якої не вистачає для розв'язання задачі (виділяє відоме і невідоме), формулює запит на пошук інформації, що не вистачає.	Виділяє відоме і невідоме, але не формулює запит на пошук інформації, що не вистачає.	Не виділяє відому і невідому інформацію.
Аргументація	Формулює та обгрунтовує свою думку, знаходить аргументи для її обгрунтування. Ставить під сумнів те, що здається очевидним.	Формулює свою думку, пропонує аргументи для її обгрунтування, але не завжди коректні. Не розглядає проблему з різних точок зору.	Не формулює власну думку щодо певного рішення і не наводить аргументів для її обгрунтування.
Планування рішення	Бачить ціль, визначає порядок дій для досягнення мети.	Розуміє мету, але не може визначити порядок виконання дій.	Не визначає порядок дій для досягнення мети.
Оцінка і контроль	Оцінює надійність тверджень, переконливість аргументів. Перевіряє правильність виконання окремих кроків та дій. Коригує, у разі потреби, запропоновані рішення.	Оцінює переваги ухваленого рішення, але не надійність і переконливість доказів. Самостійно перевіряє правильність виконання окремих кроків та дій.	Не оцінює надійність тверджень, переконливість аргументів. Перевіряє правильність виконання окремих кроків та дій, якщо це рекомендують зробити.
Всього:			

ДОДАТОК Б-2.

Таблиця 2

**Рефлексивна робота учнів з самооцінки власних досягнень
учнів у галузі міжкультурної компетентності.**

Критерії	Рівні досягнень			
	4	3	2	1
Робота з інформацією	Я можу розказати найбільш важливі частини інформації, яку я вивчаю.	Зазвичай я можу розказати ту частину інформації, яка найбільш важливою.	Іноді я не розумію, яка інформація важлива, а яка – ні.	Зазвичай я не можу вказати на різницю між тим, що важливо, а що ні.
Висновки	Я використовую свої знання, формулюю висновки і перевіряю чи був я правий.	Я використовую свої знання, щоб зробити висновки і перевірити, чи був я правий.	З допомогою інших я можу зробити висновки, але іноді я не маю для цього вагомих причин.	Я мені важко робити якісь висновки.
Допитливість	Я роблю все можливе, щоб більше дізнатися про нові факти та ідеї.	Я докладаю зусиль, щоб більше дізнатися про нові факти та ідеї.	Я дізнаюсь про факти та ідеї, якщо мені про це нагадують.	Зазвичай я задоволений тим, що я вже знаю, і не прагну дізнатися більше.
Переконливість/ Обґрунтування суджень	В письмовому чи усному вигляді я можу детально і чітко пояснити і довести свою думку.	Я можу пояснити свою думку і пояснити її.	Зазвичай я можу пояснити свою думку, але у мене не завжди є причини його дотримуватися.	Я не можу пояснити свою думку.

ДОДАТОК Б-3

Таблиця 3

Оцінка вміння працювати з даними таблиць, позатекстовим матеріалом, графіками та фото

Критерії	Рівні досягнень			
	Високий	Середній	Задовільний	Низький
Бал	10	9	8	7
Повнота	Мої дані представлені докладно, повно та ретельно	Мої дані повні	Мої дані в цілому повні, але деякі значення могли бути втрачені.	Мої дані не повні, деякі значення відсутні
Бал	5	4,5	3,5	3
Організація	Мої дані організовані так, що я можу легко і швидко знаходити потрібну інформацію.	Мої дані організовані так, що я можу знайти потрібну інформацію.	Мої дані організовані, але іноді мені важко знайти те, що потрібно.	Мої дані погано організовані. Мені дуже складно знайти інформацію, яку я шукаю.
Бал	5	4,5	3,5	3
Зовнішній вигляд	Мої записи акуратні, красиві, їх легко читати	Мої записи акуратні, їх легко читати	Частини моїх записів перемішані, іноді їх важко читати	Мої записи хаотичні, їх важко читати
Загальна оцінка				

ДОДАТОК В.

Таблиця 5

Конспект уроку «Європейці різні та рівноправні»

Хід уроку

Етап уроку	Тривалість	Роль вчителя та учнів	Параметри оцінювання
1	7 хв.	<p>Вчитель налаштовує на урок</p> <p>Під час дискусії учні усвідомлюють, що Європа має безліч характеристик. Вони розмірковують над тим, що європейці мають багато спільного та, водночас, відрізняються один від одного.</p> <p>Копія фізичної мапи, зображення країн, дошка або фліпчарт, аркуші паперу.</p> <p>Пленарна дискусія, групова робота.</p>	<p>Активність у груповій роботі.</p> <p>Критичність</p> <p>Якість ідей, питань та теорій для вирішення проблеми</p> <p>Кількість адекватних обґрунтувань своєї думки</p>
2	8	<p>Робота в парі (групі) й узагальнююча розповідь з метою формування уявлення про державні та народні символи країн — сусідів України.</p> <p>Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 115 у підручнику.</p> <p>Після повідомлення пари (групи) про країну — сусіда України учитель доповнює розповідь учнів.</p>	<p>Бажання учнів брати участь у активній діяльності, вміння співпрацювати, приймати та заперечувати чужі ідеї.</p> <p>Якість ідей, питань та теорій для вирішення проблеми</p> <p>Кількість адекватних обґрунтувань своєї думки</p>
3	15	<p>Учні розглядають створену ними мапу та визначають спільне для європейців.</p> <p>Наступним кроком є дискусія про те, що об'єднує європейські країни на спільному континенті.</p> <p>Вони обговорюють питання нерівноправності (Східна-Західна Європа тощо).</p>	<p>Здатність аргументовано ставитись до протилежного думці</p> <p>Якість представленої презентації.</p>

4	10	<p>Рефлексія Я дізнався... Мене здивувало... Мені цікаво...</p> <p>Фронтально: аналізують та осмислюють, промовляють досягнення. (Заповнення листа самооцінки)</p>	<p>Якість ідей, питань та теорій для вирішення проблеми</p> <p>Кількість адекватних обґрунтувань своєї думки</p>
---	----	---	--

Додаток Г.

ДОДАТОК

Тема уроку. Європейські країни — сусіди та друзі України.

Мета: формувати уявлення про державні та народні символи країн — сусідів України, їхні традиції та звичаї; розвивати мислення, увагу, спостережливість, допитливість, бажання вивчати життя різних країн світу, вміння аналізувати, порівнювати, робити висновки; виховувати толерантність, повагу до символів, традицій та звичаїв країн — сусідів нашої країни.

Обладнання: ілюстрації, географічна карта світу.

Хід уроку

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Індивідуальне усне опитування.

— Що означає слово «толерантність»?

— Які риси характеру властиві толерантній людині?

— Чому потрібно бути толерантною людиною?

— У чому полягають відмінності між людьми і народами?

— Чому виникають відмінності між людьми і народами?

— Які звичаї та традиції варто запозичити в деяких народів?

Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

— З якими країнами Україна межує на суходолі? (Відповіді учнів.)

Україна межує із сімома країнами. Вона має сухопутні кордони з Росією, Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. Загальна протяжність кордону України 7700 км. Найдовший її кордон з росією.

Люди за потреби можуть вибирати сусідів: вони змінюють адресу, переїжджають в інший район чи навіть місто. Країни ж розташовані на певній території і змінити її неможливо. Отож країни-сусіди постійні, і важливо дружити з ними, поважати їхні кордони, державні та народні символи, звичаї, традиції тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які державні та народні символи, традиції та звичаї мають країни — сусіди України та як потрібно до них ставитися.

Тема сьогоднішнього уроку: «Європейські країни — сусіди України».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) й узагальнююча розповідь з метою формування уявлення про державні та народні символи країн — сусідів України.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 115 у підручнику.

Після повідомлення пари (групи) про країну — сусіда України учитель доповнює розповідь учнів.

1. Республіка Польща — велика держава в Центральній Європі, член Європейського союзу. Польща — країна з високим рівнем життя, розвинутою промисловістю та сільським господарством, культурою та освітою. Грошова одиниця Польщі — злотий. Більшу частину території Польщі займають рівнини, а меншу — гори Судети і Карпати. Є багато річок, найбільша з яких Вісла. Польща — морська країна, вона має вихід до Балтійського моря. У Польщі багато природних і культурних пам'яток світового значення: Біловезький національний природний парк, королівські соляні шахти, історичні центри Варшави та Кракова і багато інших.

2. Словацька Республіка — невелика держава в Центральній Європі, член ЄС. Словаччина — країна з розвинутою промисловістю, культурою та освітою. Грошова одиниця Словаччини — євро. На території країни розташовані Західні Карпати. Значну частину її території займають ліси. У Словаччині багато замків і фортець.

3 Чехія -

3. Угорщина — середня за величиною держава в Центральній Європі, член ЄС. Це країна з достатнім рівнем життя, розвинутою промисловістю і сільським господарством, культурою та освітою. Грошова одиниця Угорщини — форинт. Територія Угорщини здебільшого рівнинна. Її територією протікає

одна з найбільших річок Європи — Дунай, розташоване найбільше озеро Центральної Європи — Балатон. У Будапешті, столиці Угорщини, є багато історичних і культурних пам'яток.

4. Румунія — середня за величиною держава в Центральній Європі, член ЄС. Значну територію країни займають Карпати. Грошова одиниця — румунський лей. Румунія — морська держава, вона має вихід до Чорного моря. Територією Румунії протікає Дунай. Тут багато старовинних монастирів, замків і фортець.

Республіка Молдова — невелика держава у Східній Європі. Її територія рівнинна, нею протікає річка Дністер. У Молдові розвинуте сільське господарство. Тут займаються виноградарством і садівництвом. Грошова одиниця Молдови — молдовський лей. У Молдові є багато церков, замків і фортець.

Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про народні традиції країн — сусідів України.

Кожна країна — сусід України вирізняється не тільки розмірами, своїми природними й культурними багатствами, господарською діяльністю.

У кожної країни-сусіда є цікаві й унікальні традиції та звичаї. Комусь вони можуть здаватися дивними, але не народів цієї країни, адже це частина його історії.

— Пригадайте, як потрібно ставитися до інших народів, їх традицій і звичаїв.

Здебільшого поруч мешкають люди різних культур і традицій. І тут дуже важлива терпимість стосовно одне одного, тобто толерантність у взаємовідносинах. Якщо люди будуть ставитися з розумінням і повагою до представників інших народів, сприйматимуть нові для себе звичаї та традиції, то зможуть багато чого навчитися, запозичивши один в одного щось корисне.

— Розгляньте ілюстрації на с. 116 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

— Що нового ви дізналися на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 115–117. Дати відповіді на запитання після статті. Підготувати проект, запропонований у підручнику на с. 117.

Додаток Г

Кодекс академічної доброчесності

Я, Жук Світлана, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:**

дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;

дотримуватися високого рівня культури спілкування;

надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науководослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією; – не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей; – не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

4.11.2023 р.

(дата)

(підпис)

Світлана Жук

(ім'я, прізвище)